

PIROVAČKE KAPELICE I POKLONCI: MJESTA INTERAKCIJE, SJEĆANJA I IDENTIFIKACIJE

MARIJANA BELAJ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i
kulturnu antropologiju
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK 394(497.5 Pirovac):726.52

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prihvaćeno / Accepted: 30. 6. 2010.

SANDRA UREM

Sveučilište u Zadru
Odjel za etnologiju i kulturnu antropologiju
23000 Zadar, Dr. Franje Tuđmana 24i

Izmičući oblikovnom i ne ograničavajući se religijskim aspektom, kapelice i poklonci u ovome se radu promatraju kao način nastanjivanja i simbolizacije prostora, kao mjesta društvene interakcije te kao spomenici, odnosno mjesta koja čuvaju i generiraju sjećanja na događaje važne za zajednicu u kojoj su podignuti. Premda nisu monumentalni spomenici, nastali kako bi čuvali sjećanja na velike događaje, nego su podizani uglavnom privatnom inicijativom iz religijskih motiva, gradivo pokazuje kako su u njima locirane ideje zajednice o sebi samoj koje u određenim vremenskim razdobljima nadilaze okvire lokalnoga prostora i vremena i odražavaju procese nadlokalne identifikacije.

Ključne riječi: kapelica, poklonac, simbolizacija prostora, identitet zajednice, sjećanje, spomenik, Pirovac

1. UVOD

U objavljenim etnološkim studijama kapelice, poklonci i drugi oblici tzv. "male sakralne arhitekture" u pravilu se promatraju u povjesničarsko-umjetničkom ključu – kroz graditeljske oblike i likovnu opremljenost. Takav pogled ujedno inzistira i na jasnoj terminologiji koja prati razlikovanje ovih graditeljskih oblika: "kapelica" je, tako, zgradica

u čiju je unutrašnjost moguć pristup i u kojoj je obično uređen oltar, dok "poklonac" ima oblik stupa s nišom u kojoj je smješten kip, slika ili raspelo. Čini se da je ovakvo terminološko inzistiranje teško održivo u radovima etnologa, svjesnih i terminologije "odozdo". Jadran Kale (1997), na primjer, poklonce naziva kapelicama, dok Žarko Španiček kapelice uvrštava u tipologiju poklonaca (1995:12–15) te, primjerice, sliku poklonca sv. Antuna u Otoku kod Vinkovaca (ibid. 40, sl. 16) potpisuje s "kapelica". Španiček to objašnjava etnološki relevantnom činjenicom kako je u Slavoniji, prostoru na kojemu je istraživao, izraz "poklonac" nepoznat i kako stanovnici ove graditeljske oblike nazivaju "kapela" ili "kapelica".

Spomenut Španičekov rad u Slavoniji, pisan u povjesničarsko-umjetničkom duhu, ujedno je najsustavnija studija o ovim oblicima arhitekture u domaćoj etnologiji. Motiviran činjenicom kako se ti oblici "neopravdano izostavljaju iz proučavanja crkvene arhitekture" i u namjeri da upotpuni tu prazninu, Španiček je, očito namjerno, primijenio pristup koji "dolazi u granično područje s poviješću umjetnosti, dijelom i prelazi u njega" (ibid. 10). Oblikovno raznovrsne kapelice i poklonce u Slavoniji tipološki je razvrstao smatrajući da tako uređeno gradivo može dovesti do "zaključaka dalekosežnih za razumijevanje tradicijske kulture (ibid.)." I premda je ove graditeljske oblike odredio i kao "materijalni izraz vjerskih težnji i duhovnih potreba" (ibid.), odnosno kao "znamenje vjere" (ibid. 20), njegov je pristup naslijeđen u kasnijim objavljenim etnološkim studijama o pučkom sakralnom graditeljstvu (usp. Kale 1997; Kremenčić 2005). Nepravедno bi bilo ne uočiti u svim spomenutim studijama i opise religijskih praksi koje se odvijaju oko pojedinih kapelica i poklonaca, no u interpretacijama religijskom aspektu nije pridana jednakovrijedna pozornost kao onom oblikovnom. Štoviše, ako je neki od spomenutih oblika izgubio svoju ulogu u pučkoj religioznosti, stječe se dojam kako se on više ne "koristi" među pripadnicima zajednice na čijem se prostoru nalazi, osim kao eventualni smjerokaz, odnosno kao točka koja definira prostor mjesta (Španiček 1995:17). No, Marijan Zadnikar, upravo (slovenski) povjesničar umjetnosti, već samim odabirom skupnog naziva za ovaj i njemu srodne oblike arhitekture skrenuo je pozornost na druge dimenzije "života" kapelica i poklonaca, ne isključivo religijskog. Nazivajući ih *znamenjem* ("znak", "obilježje") i shvaćajući ih spomenicima, u svojoj knjizi (1991) navodi:

"Spomenike o kojima razmišljamo u ovoj knjizi, najopćenitije nazivamo znamenjima, pri čemu ne uvažavamo i ne razlikujemo njihove oblikovne posebnosti. (...) [U]vijek kao znamenje označavamo sve ono što na nešto podsjeća, na nešto upozorava ili posebno znači. Naša znamenja nisu zapravo nimalo drukčija" (ibid. 9).

Zadnikar također piše kako ove građevine nisu samo pojedinačni spomenici, već gotovo uvijek i sastavni dio urbanističke cjeline i kulturnog krajolika (ibid.). Srodno tome piše i Španiček ističući kako su "značajno obilježile prostore [...] sela [...] i gradova" (1995:10, 17). Ipak, mišljenja smo kako je ovo obilježje više načelno istaknuto, nego što je argumentirano u navedenim dvama radovima, osobito u kontekstu shvaćanja grada (ili sela) kao dinamičnog prostora – prostora u koji ljudi upisuju svoju prisutnost i iskustvo, s kojim grade značenjske odnose i pregovaraju svoj identitet, i koji čuva sjećanja na ljude i događaje (prema Low i Lawrence-Zúñiga 2007:13). Kakvu ulogu imaju kapelice i poklonci u tom kontekstu, odnosno kako ih se "koristi" u životu jedne zajednice i kakva se značenja u njih upisuju, pitanja su koja smo si postavile. Poticaj za ovakvo istraživanje nalazimo u mišljenju da kapelice i poklonci čuvaju uspomene na minule događaje (Zadnikar 1991:9), a da "sjećanje" s "identitetom" vodi paralelni život koji se ogleda u njihovoj međuovisnosti (Gillis 2006:171), odnosno da su svako postojanje i oblici iskustva u sadašnjosti uvjetovani sjećanjem (Connerton 2004:6–7, 11). U obzoru našega istraživanja¹ našli su se pirovačka kapelica sv. Ante, poklonac Gospe od zdravlja, poklonac sv. Križa i kapelica sv. Nediljice. Oni su se pokazali živo prisutnima u današnjem životu naših sugovornika, posebice u održavanju i prenošenju sjećanja o prošlosti pirovačke zajednice. Drukčije je s nekadašnjom kapelicom sv. Marka, koju

---

¹ Inicijalno je istraživanje bilo dijelom širega studentskog istraživačkog projekta iz područja religijske etnologije, provedenog u Pirovcu 2006. godine. U projektu je sudjelovalo sedam studenata i dvoje nastavnika (mentora) Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U istraživanju pak uloge i značenja kapelica i poklonaca u pirovačkoj zajednici sudjelovale su Sandra Grčić, Korana Radman, Sandra Urem (nositeljica projekta) i Marijana Belaj (mentorstvo). Dodatna su istraživanja provedena 2007. godine. Na temelju rezultata istraživanja nastao je i diplomski rad Sandre Urem (2008) *Kapelice u Pirovcu: njihova uloga i značenje u životu Pirovčana* obranjen 2008. godine.

ćemo u radu spomenuti samo tamo gdje nam se čini potrebnim – ona, kao ni njezin nekadašnji položaj, danas nema nikakva udjela u životu Pirovčana, štoviše, i ne spominju je pri nabranjanju pirovačkih kapelica. Nekolicinu mahom činjeničnih podataka o njoj prikupile smo na temelju isključivo našega inzistiranja. U nastojanju da (sebi) razjasnimo izostanak sjećanja na kapelicu sv. Marka, Pirovčani su spominjali nepristupačnost njezina položaja ili čak kako "tamo nikad nije put bija" te kako su "odavna" prodali svoja polja koja su se uz nju nalazila, pokušavajući pristojno zadovoljiti našu znatiželju.

Potruga za simboličkom stvarnošću i otkrivanje sjećanja koja ju podržavaju zbiva se izvan povijesne stvarnosti (Nora 1996:XVII), stoga se nismo opteretile nemogućnošću iščitavanja župnih spomenica koje, prema riječima pirovačkoga župnika, "ne postoje", već smo se usredotočile na kazivanje naših sugovornika². Oni su uglavnom bili sudionici prošlosti o kojoj su govorili – njihove slike o vlastitoj prošlosti, odnosno sjećanja o pirovačkoj zajednici koja kapelice i poklonci generiraju i čuvaju, odražavaju sudioništvo u događajima kojih se prisjećaju (autobiografsko sjećanje), ali ima i slika o pirovačkoj prošlosti koje se održavaju i prenose, primjerice, putem usmene predaje ili svećanih događanja oko kapelica (povijesno pamćenje) (prema Halbwachs 1992:23–24). Iako individualna, jer pojedinci su oni koji se sjećaju, ta su sjećanja obilježena pripadnošću skupini, skupina ih određuje (prema *ibid.* 22, Assmann 2006:52).

Pirovačke ćemo kapelice i poklonce, prema tome, promatrati i kao spomenike, odnosno kao mjesta koja čuvaju i oživljavaju sjećanja i stavove o prošlosti, koja oživljavaju stara i generiraju nova značenja i koja, kao simbolički segment svojega naslijeđa, zajednica koristi pri identifikaciji (Nora 1996:XVII; 2006:37). Shvaćamo ih, dakle, kao "identitetske tvorevine preživjelih" (Koselleck prema Assmann 2006:73), odnosno kao pozornice interakcija, simbole identiteta i sidrišta sjećanja zajednice koja ih stvara u nastojanju da se konsolidira (prema Assmann 2006:54).

---

² Iako je sugovornika u istraživanju bilo više, u ovom se radu koriste kazivanja njih četvero. Svi su rodom iz Pirovca u kojem i danas žive. Rođeni su između 1930. i 1935. godine, a završili su nekoliko razreda osnovne škole ili su izučili zanate. Svi su suglasni s objavom svojega imena i prezimena u ovome radu. Zorka Urem, jedna od sugovornica, do pisanja ovoga rada je umrla.

Ovim radom, posredno, želimo skrenuti pozornost na još jednu pojedinost. Studije o spomenicima mahom su usmjerene na spomenike svjetovne provenijencije, monumentalna djela koja tematiziraju značajnije događaje iz službene povijesti, podignuta službenom inicijativom, odozgo. Da posjećivanje takvih spomenika, ili memorijalnih mjesta uopće³, i ponašanja oko njih mogu imati religijsku dimenziju ili čak biti religijski motivirana, pokazano je već u studijama etnologa i srodnih stručnjaka (v. npr. Belaj 2006; Margry, ur. 2008). Spomenici religijske provenijencije, uz rijetke iznimke (npr. Halbwachs⁴ prema Assmann 2006:56), gotovo i nisu predmetom studija spomenika, a još su manje, kako smo već naznačile, promatrani izvan svojega religijskog okvira. U našoj perspektivi nećemo se ograničiti bilo na religijsku bilo na sekularnu dimenziju. Naprotiv, kapelice i poklonce promatrat ćemo kao sastavni dio cjelokupnog života i životnog okruženja članova zajednice u kojem su podignuti, propitujući pritom kvalitete koje se u njih upisuju i kako, povratno, te kvalitete utječu na oblikovanje ideja i ponašanja onih koji se njima koriste.

Općina Pirovac smještena je na zapadu današnje Šibensko-kninske županije. Prostire se na površini od 41 km² i obuhvaća naselja Pirovac, Kašić i Putičanje u kojima danas živi nešto manje od 2000 stanovnika. Pirovac, općinsko središte, smješten je u Pirovačkom zaljevu, niskom krajoliku s uzvisinom Stražica (40.2 m n. v.). Jadranskom turističkom cestom povezan je sa Šibenikom i Zadrom.

Pirovac se do 1921. godine nazivao Zlosela. Pod tim se imenom naselje prvi puta spominje u spisima iz 1298. godine koji dokumentiraju

---

³ James E. Young, profesor engleske književnosti i judaističkih studija, čije su uže područje rada komemoracije i sjećanja na holokaust, piše o uobičajenom razlikovanju „memorijala“ od „spomenika“. Tako je za mnoge, tumači Young, „memorijal“ podsjetnik na neki tragičan događaj, mjesto žalovanja i ritualizacije pamćenja, enklava u kojoj štujemo mrtve, dok „spomenik“ slavi pobjede i junake, komemorira ono što se treba pamtiti, utjelovljuje mitove postanka, mjesto je kojim štujemo sami sebe. Young pak naglašava kako memorijal također može označavati prošle pobjede, kao što se i spomenik može koristiti kao mjesto žalovanja. Memorijal može, ali ne mora biti spomenik, zaključuje Young, dok je spomenik uvijek neka vrst memorijala (2006:201).

⁴ Halbwachs, M. 1985. *Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

utemeljenje šibenske biskupije. Naselje se osobito razvilo u 15. i 16. st. o čemu svjedoče građevine poput obrambenog bedema iz oko 1505. godine, župne crkve Gospe Karmelske i crkve sv. Jurja iz 1506. godine. Sv. Juraj je ujedno zaštitnik mjesta, a njegov se blagdan, 23. travnja, svake godine svečano obilježava. Iako je Pirovac smješten uz more, u Pirovačkom zaljevu, mještani ističu kako su do polovice 20. st. bili uglavnom orijentirani na poljoprivredu. Danas je turizam, uz vinogradarstvo, brodarstvo i ribarstvo, osnovna gospodarska djelatnost stanovnika općine.

Kapelice i poklonci koje spominjemo u ovome radu u pirovačkome su prostoru raspoređeni uz putove i cestovne pravce koji su nekad bili puno važniji nego danas (sl. 1), o čemu će niže biti više riječi. O vremenu njihove izgradnje možemo govoriti, nažalost, samo okvirno. Naime, dva pokušaja razgovora s pirovačkim župnikom pokazala su se bezuspješnima, a tako i, kako smo već navele, mogućnost iščitavanja župnih spomenica koje navodno ne postoje.⁵ Preostaju samo datacije Pirovčana, oslonjene na usmenu predaju, kako su kapelice i poklonci kojima se bavimo izgrađeni prije "100 do 150 godina".

Premda se oblikovno razlikuju, i kapelice i poklonce Pirovčani nazivaju *kapelicama*. Kako bismo izbjegle zbrku primjenjujući terminologiju koja inzistira na jasnom razlikovanju oblika pučke sakralne arhitekture na gradivo u kojem oblikovni aspekt ne dolazi do izražaja, i uvažavajući pogled "odozdo", i mi ćemo u daljnjem tekstu koristiti naziv *kapelica* za oba oblika, dakle i za poklonce Gospe od zdravlja i sv. Križa.

2. ŽIVOT KAPELICA U PIROVAČKOJ ZAJEDNICI

KAPELICA SV. ANTE

Kapelica sv. Ante (sl. 2) smještena je, kako navode Pirovčani, na veoma važnom položaju – na graničnom području mjesta prema zaleđu, tj. na križanju glavne ceste Pirovac – Stankovci i sporedne koja vodi prema pirovačkim poljima. Ovdje je "od davnine", premda ne u kontinuitetu

---

⁵ Župnik je otvoreno pokazao svoju nezainteresiranost za naše istraživanje. Na upit o župnim spomenicama prvo je rekao kako je do njih teško doći jer su zatpane na nekom tavanu, da bi u drugom navratu rekao kako ih uopće nema.

Slika 1: Pirovac s označenim kapelicama: 1. kapelica sv. Ante; 2. kapelica Gospe od zdravlja; 3. kapelica sv. Križa; 4. kapelica sv. Nediljice; (5.) kapelica sv. Marka; izvor: Državna geodetska uprava, TK 1:25 000, Slanje 520-1-4 (izvadak), oznake ucrtale autorice /

Figure 1: Pirovac with Marked Chapels: 1. Chapel of St. Anthony; 2. Chapel of Lady of Good Health; 3. Chapel of St. Cross; 4. Chapel of St. Sunday; 5. Chapel of St. Marco; Source: Central Geodesic Archive, TK 1:25000, Reg. 520-1-4 (transcript), designations drawn by authors

*Slika 2: Kapelica sv. Ante; fotografirala S. U. u listopadu 2006. g. /
Figure 2: Chapel of St. Anthony; photographed by S. U. in October 2006.*

jer je neposredno nakon Drugoga svjetskog rata srušena. Ponovno je podignuta 1991. godine. Pirovčanima s kojima smo razgovarale nije poznat prvi graditelj kapelice, pretpostavljaju samo da se radi o pojedincu koji je imao neke osobne motive za taj čin. O razlozima njezina rušenja ne postoji jedinstven stav. Dok jedni to povezuju s uspostavom socijalističkog političkog sustava i komunističke ideologije u čiji se simbolički imaginarij kapelice nisu uklapale, drugi navode "banalniji" razlog ističući kako se kapelica urušila zbog dotrajalosti. Ipak, njezino fizičko "izbivanje" iz krajolika, do 1991. godine, nije narušilo kontinuitet njezina "bivanja" u pirovačkoj svakodnevici:

"Falila nam je... jer kad naiđeš, prolaziš toliko godina i ona je bila tu i poslije je nema, onda ti fali. Ali, i dalje je ostalo 'kod Sv. Ante', to se nije moglo nikako promijeniti. I kad je nije bilo, bilo je 'čekat ću te kod Sv. Ante'" (Ante Urem).

Naime, svojim položajem na ulazu u polja, kapelica sv. Ante bila je glavni orijentir na putovima svakodnevnih aktivnosti:

"Gori se jedino to uvijek spominjalo: 'čekat ću te kod Sv. Ante, di ćeš proći.' (...) Ovaj je iša sa zaprežnim kolima, a ovaj je donija ili grožđe ili smokve sa ovog drugog pravca. Onda on krene ozgor i kaže 'ovdje ćemo se naći kod Sv. Ante' i onda on pokupi njega i one poljoprivredne proizvode što je on ubra" (Ante Urem).

"A čujte, svi naši mještani, tuda je svaki mora proći ko je iša u polje. Svako jutro je iša u polje, ili je iša desno ili je iša prema Stankovcima tamo. Svak je pored kapele sv. Ante mora proći" (Frane Dobrović).

Nakon rušenja kapelice, između 1948. i 1950. godine, mjesto na kojemu se kapelica nalazila poprimilo je njezino ime i značenja. "Sv. Ante" je i dalje ostao orijentir u prostoru, točkom razgraničenja mjesta od polja i pirovačkoga zaleđa uopće, točkom susreta ljudi pri svakodnevnim aktivnostima i, sada prisilno potisnute, duhovne potrebe, što se posebno niže pokazuje. Ujedno, iz tih je razloga, kako nastavljaju naši sugovornici, kapelica i izgrađena ponovno 1991. godine:

"Svak je pored kapele sv. Ante mora proći. A sad nje nema! (...) Nije niko ima protiv da se ona obnovi. Dobro, možda je bilo ljudi koji eto nije ga brige, ali nije niko bija protiv da se obnovi" (Frane Dobrović).

"... nego poslin, kad smo bili samostalno [uspostava samostalnosti Republike Hrvatske], onda je došla ideja da kapelicu vratimo na svoje mjesto jer to nam je mjerilo kad idemo. Kaže: 'A di si ga trevija.' A kaže: 'Node kod Sv. Ante.' To je tako bilo po pô puta od našeg polja, i dogovorit ćemo se: 'Čekat ću te kod sv. Ante.' I tako je to bila tradicija uvijek" (Ante Urem).

Na mjestu stare, novu je kapelicu podigao Ante Urem, mjesni graditelj. Zbilo se to 1991. godine, u vrijeme procvata dugo zatomljene religioznosti, podržanog političkim promjenama. Premda je odabran od zajednice zbog svojih graditeljskih vještina, njegov je motiv gradnje bila osobna duhovna potreba proizašla iz životne priče. Tako kapelica i danas u njemu priziva osobna sjećanja:

"Ja san to napravija iz ljubavi prema sv. Anti. (...) Na dan sv. Ante je bila misa (...) i pivali su se leštije [pjesme pjevane na određene

dane] u crkvi, to je životopis sv. Ante Padovanskog. Nisan ima više od godinu i par miseca, još nisam prohoda. Nije bilo ograde navrh skala. Ja san doša navrh tih skalina i pâ doli. I onda mi je to moja mati, (...) ona je samo rekla 'eto ti ga sv. Ante'. Sve se ono zdrobilo, a meni nije bilo nigdi ništa. To je ponukalo mene da sad ja moram vratiti tu ljubav prema sv. Anti jer me spasio. (...) I onda su oni rekli 'ti ćeš to, Ante, najbolje i najprije napraviti', jer je bilo knap s vremenom. Onda san ja to napravija, samo što je mjesna zajednica nabavila materijal. Onda san ja to napravija na istom mjestu di je bila ta stara koja je bila minijatura, onda smo je malo proširili" (Ante Urem).

Osobna zahvalnost graditelja i njegova ljubav prema sv. *Anti*, opća duhovna potreba zajednice, ali i potreba u njezinoj svakodnevnoj komunikaciji i orijentaciji te vrijeme u kojem je stvorena povoljna klima za takav čin, okolnosti su u kojima je izgrađena nova kapelica. No, značenje ove kapelice tu ne staje. Njezin se blagoslov zbio na dan otvorenja dionice asfaltirane ceste Pirovac – Stankovci koja je, kako navode Pirovčani, konačno povezala susjedne općine. Naime, premda kapelicu doživljavaju kao točku razgraničenja prema pirovačkom zaleđu, oni ujedno ističu kako su mještani pirovačkoga zaleđa uvijek gravitirali Pirovcu i kako su njihove međusobne veze čvrste i mnogostruke (gospodarske, rodbinske, administrativne, povijesne):

"Stankovci, Banjevci, Kašić, Putičanje, Pirovac... je l', to nas je vezalo, uvijek nas je veživalo prije. Jer, recimo, Kašić i Putičanje su pod općinom Pirovac, iako je Kašić katastarski u Zadru. Ali oni su svi vezani više za Pirovac nego za gori. Mi se uzajamno pomažemo, poznajemo, i Putičanje i Kašić i Pirovac, jer nas i polje veže. Tamo su ljudi svakodnevno, a i oni su tu svako jutro na kavi. Ne svi, ali dosta tih ljudi dođe" (Frane Dobrović).

Tako je povezanost Pirovčana i mještana zaleđa materijalizirana i u otvorenoj dionici ceste, nazvanoj *Put sv. Ante*. Svečanost otvaranja dionice ceste odvijala se pored obnovljene i tom prigodom blagoslovljene kapelice. O tom događaju novinar Šibenskoga lista u svojem je članku naslovljenom "Cesta preporoda" izvijestio:

"... tek je ovih dana, na blagdan Sv. Ante svečano otvorena i ta dionica ceste koju se počelo graditi još znamenite '71. kada su 'revolucionari'

spriječili 'hrvatske nacionaliste' da se cestom povežu sa Stankovcima. Dakako, suvišno je govoriti o notornim činjenicama; svrhovitost ceste sv. Ante dokazana je u rekordnom roku asfaltiranja od mjesec dana, a u kampanji koja se vodila u Stankovcima, Banjevcima, Budacima i okolici nazvana je 'cestom preporoda'. Visok standard ljudi tog kraja, ništa slabiji od onoga na moru trebao je samo još tih jedanaest kilometara nove asfaltne trake da se domoljubi s mora i s kraja osjete bližima" (Periša 1991).

Nadalje, na jednoj je od fotografija V. Polića objavljenih uz ovaj članak vidljiv transparent sljedećeg sadržaja:

"Putniče, kada siđeš sa svog gvozdeneog konja i stupiš na ovu cestu, nemoj, nedaj Bože pljuniti na nju. Jer ona je djelo žuljevitih ruku, prijateljstva i domoljublja svih stanovnika ovog kraja naše lijepe domovine Hrvatske."

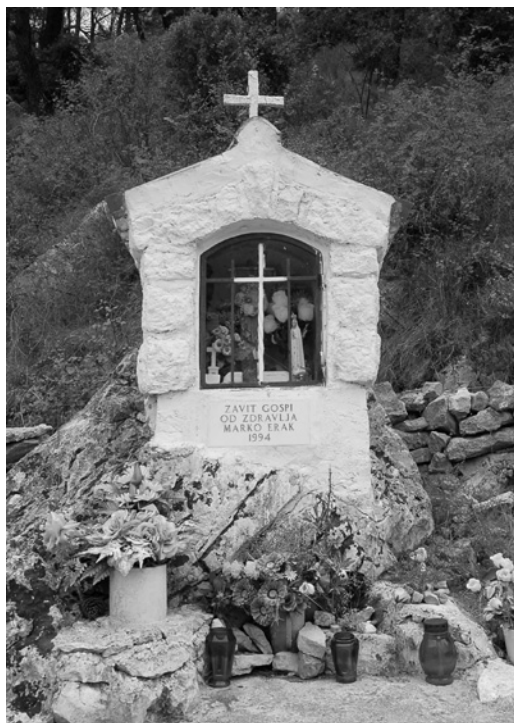
Svečanost otvaranja ceste i blagoslova obnovljene kapelice, dakle, bila je obojena i snažnim osjećajem domoljublja koje je poprimilo i političku dimenziju, barem sudeći prema navedenom novinskom članku. Kao i mnoga srodna događanja u Hrvatskoj u to doba, i ovo je nadišlo samo lokalno značenje – ujedno je bilo i prigodom za osudu grijeha starog režima (prema Connerton 2004:13) i za jasno izricanje nacionalne pripadnosti i jedinstva.

"KAPELICA" GOSPE OD ZDRAVLJA

Kapelica Gospe od zdravlja (sl. 3) nalazi se na nekadašnjoj i nedavno ponovno obnovljenoj šetnici u uvali Vrilo podno uzvisine Makirina⁶. Smještena na izlazu iz Pirovca prema Šibeniku, označava jugoistočnu granicu mjesta. Prema značenjima upisanima u nju, u mnogočemu je srodna kapelici sv. Ante. Vrijeme njezine gradnje Pirovčanima nije poznato, kao ni prvi graditelj, tek navode kako postoji "od davnina" i, također, ne u kontinuitetu. Nedugo nakon Drugoga svjetskog rata bila je srušena, a

---

⁶ Makirina je ujedno i naziv zaljeva, ispod uzvisine, na južnom kraku Pirovačkoga zaljeva.

*Slika 3: "Kapelica" Gospe od zdravlja; fotografirala S. U. u listopadu 2006. g. /
Figure 3: Chapel of the Lady of Our Health; photographed by S. U. in October 2006.*

ponovno je podignuta 1994. godine. O drugome graditelju i njegovim motivima gradnje bit će riječi kasnije.

Kapelica je imala ulogu postaje u procesijama, prema sjećanju sugovornika, do Drugoga svjetskog rata, kada je procesija ukinuta. Procesija za blagoslov polja (tzv. *Mali križi*) odvijala se u svibnju, a kretala se iz mjesta prema mulu (*Križarski muja*) podno uzvisine Makirina, zaustavljajući se pored kapelice. (Po svršetku procesije sudionici su se brodom vraćali u mjesto, na *staru rivu*.) Frane Dobrović vjeruje da je kapelica podignuta na tom mjestu upravo kako bi bila postajom na putu procesije. Naime, uvala i uzvisina Makirina imale su za Pirovčane egzistencijalno značenje. Prije izgradnje vodovoda tu su se u bunarima

opskrbljivali vodom, a na Makirinu su svakodnevno odlazili i oni što su tu imali zemlju od koje su živjeli:

" ... kako sad ide put, pa onda ide desno sa onu stranu di sad ide vodovod, a tuda se išlo na Makirinu. Tuda su ljudi išli na Makirinu po vodu, na tovarin. Nisu sa karon, konjima, jer nije se moglo ići, nego su išli tamo na Tisno pa onda se skrene prema toj vodi. Kud se ide u Tisno. A tuda su išli i oni koji su imali tamo svoje polje, svoje masline, svoje vinograde, tuda su išli obrađivati" (Frane Dobrović).

Osim tijekom procesije, kapelica je poput ostalih bila i mjestom molitve prolaznika:

"I onda, običaj je ono bija prije, mimo kapelice si proša, poklonio se, prekrižija se" (Zorka Urem).

Makirina s kapelicom Gospe od zdravlja, dakle, u nedavnoj je prošlosti bila ciljem procesije, obreda čija je uloga, između ostaloga, i ocrtavanje granice prostora. S obzirom na njezin položaj u odnosu na naselje i ulogu koju je imala za Pirovčane, procesijom se naglašavala pripadnost Makirine prostornoj cjelini Pirovca. Nevezano uz samu kapelicu Gospe od zdravlja, vrijedno je napomenuti i kako prostorni značaj Makirine, koji je bio i obredno naglašavan, možda seže u vrlo daleku prošlost. Naime, Vitomir Belaj pretpostavlja da bi uzvisina i vrelo u svom imenu čuvali uspomenu na *Mokoš*, slavensku boginju Majku i Perunovu ženu, koja je u vezi s vlagom, vodom, izvorom. Makirina bi time bila jedna od točaka tročlane strukture praslavenskoga mitski osmišljenoga krajolika (Belaj, V. 2008).

Nadalje, sjećanja na prošlost očuvana u ovoj kapelici govore i o društvenosti zajednice do neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Budući da se nalazila na popularnoj šetnici, bila je mjestom svakodnevnoga sastajanja, upoznavanja i druženja tada mladih Pirovčana. Slike te prošlosti za jedne su plod sudjelovanja u njoj, a za druge plod predaja:

"Kad sam ja bija momak, onda nije bila šetnja tu di je sad, nego mi smo šetali gore po staroj magistrali, do Vrila bi išli. Svaku nedilju, svaki blagdan" (Frane Dobrović).

" ... to je bilo negdi 45. godine, odmah posli završetka Drugog svjetskog rata. Mladost bi izlazila od ovog Križa [kapelice sv. Križa]

tu, do Vrila su išli, to je bilo ka korzo. (...) I to se hodalo dok je bilo sunca i kad je palo sunce, onda su svi parovi koji su bili u šetnji, mladići i curice, išli na rivu. Onda priko rive se napravilo dva tri đira, na jednu i drugu stranu, u to bi zvonila Zdravamarija i onda su curice iza Zdravemarije, to je bilo oko 8, 8 i 30... To je bilo sramota da se nađe curica van kuće, a da nije u kući u 8 i pò... Tako je bilo vrime" (Ante Urem).

"Moja mati je znala pričati da su oni znali šetati do te kapelice. Pa bi onda, to je jedino bila prilika kad bi mogli vidjeti dečki i cure se" (Anka Meić).

Navedeno je očuvano i u pjesmi koju danas izvodi pirovački KUD "Bezdan":

"Kapelice kraj Svetog Vrila
jesi vidjela mog dragog mila?
Je l prošao kraj hladne vodice,
je l umio svoje bilo lice" (Zorka Urem).

Kapelicu Gospe od zdravlja, prema kazivanjima, srušio je i kasnije ponovno izgradio Pirovčanin Šime⁷. Kako navode sugovornici, dva čina izraz su njegovih dvaju svjetonazora, svakog u svom vremenu. Rušenje kapelice bio je čin pristalice komunističke ideologije, a ponovna izgradnja bila je odraz promjena u njegovu svjetonazoru, odnosno okretanja k religijskom. Kapelicu je, naime, Šime izgradio motiviran pokorom zbog prethodnoga rušenja i zavjetom zbog bolesti *neviste*, kako to shvaćaju sugovornici istodobno ističući kako je potonji svjetonazor "normalan" i ujedno poželjan. "Valjda je doša k sebi, nešto ga je tangiralo, vuklo", komentirao je Šimin svjetonazorski obrat Frane Dobrović.

Ovo značenje upisano u novu kapelicu plod je slika i stavova o nedavnoj prošlosti. No, sudeći prema našim sugovornicima, usprkos tomu i premda je oblikovno nova i izgrađena u novim okolnostima, čini se da današnja kapelica jednako pobuđuje i one slike o prošlosti koje bi pobuđivala i stara (da nije srušena prije pet desetljeća).

---

⁷ Stoga što se radi o umrloj osobi, ovome smo Pirovčaninu promijenile ime premda ga naši pirovački sugovornici u svojim kazivanjima nazivaju punim imenom i prezimenom.

U najnovije doba, 2008. godine, kapelica i nekadašnja šetnica do nje našle su se na popisu obnove i uređenja cijeloga prostora Makirine u sklopu projekta "Korakom do lipota pirovačkih" Turističke zajednice Općine Pirovac. Naime, izgradnjom Jadranske magistrale 60-ih godina 20. st. stara je cesta – šetnica prema uvali Vrilo zapuštena. Cilj projekta je "doprinijeti stvaranju kvalitetnog imidža Pirovca kao ozbiljne turističke destinacije, a i cijele Šibensko-kninske županije"⁸. Šetnica je već obnovljena, a kapelica se otvara prema novim značenjima.

"KAPELICA" SV. KRIŽA

Kapelica sv. Križa (sl. 4) jedina nije bila srušena nakon Drugoga svjetskog rata. Smještena je na nekoć glavnom ulazu u mjesto, na križanju ceste Pirovac – Stankovci i *stare magistrale* koja je nekoć bila glavnom prometnicom u smjeru Zadra i Šibenika i koja je ocrtavala sjeverni rub naselja. S izgradnjom Jadranske magistrale, oko 150 metara sjevernije od *stare magistrale*, i granica naselja zajedno s ulazom u mjesto pomaknula se sjevernije, a kapelica je dotadašnje značenje oznake sjeverne granice naselja izgubila. Zanimljiva je pojedinost, znakovita s obzirom na njezin položaj, kako neki kapelicu nazivaju Sv. Nikola (u pobožnosti sveti zaštitnik putnika) prema njezinu navodno starijem imenu.

Ne zna se kada je točno podignuta ni tko ju je izgradio, a mještani govore kako je tu *oduvik, od pamtivika*.

Zahvaljujući njezinu položaju, kapelica se spominje kao "glavna" postaja (ona nakon koje se procesija vraća u mjesto) u pirovačkim procesijama koje su izlazile iz uskog središta mjesta, poput procesije na Tijelovo (*Božji dan*):

"Kad je procesija na Božji dan, onda je procesija malo proširena i onda se ide gori na staru tu cestu sa jednon ulicom pa se vraća na drugu. Onda su te postaje, posebno glavna postaja kod Križa bila. Sad su to, pošto se Pirovac malo proširija, onda su sad te postaje malo izmijenili" (Frane Dobrović).

---

⁸ <http://www.tz-pirovac.hr/hrv/informacije/prikaz.asp?meni=info&podmeni=1&id=16>, 20. 1. 2010.

*Slika 4: "Kapelica" sv. Križa;; fotografirala S. U. u listopadu 2006. g. /
Figure 4: Chapel of St. Cross; photographed by S. U. in October 2006.*

Također, njezin položaj na prometnom mjestu intenzivira i druge religijske prakse vjernika:

"Oduvijek je Križ tu, od pamtvika. I niko nije proša mimo njega, od nas stari ili ovako, da se nije poklonija ili prekrižija. I nosu žene cvičće uvijek čisto, friško tamo. I kandela gori i sve" (Ana Baus).

O održavanju i uređenju kapelice svakodnevno se i danas brinu mještani iz okolnih kuća, a posebno u vrijeme procesija. Ostali Pirovčani to od njih i očekuju, kao nepisanu obvezu prema zajednici jer je, kako navode, kapelica na stalnoj "meti" prolaznika i posjetitelja Pirovca i svojim položajem stvara prvi dojam o mjestu:

"... ti ljudi koji žive tamo, uvijek se neko nađe koji to okiti, posebno preko ljeta i kad je procesija. (...) Ti ljudi koji tamo žive, svak želi

to malo ukrasiti, malo bolje, da mu ne reče sutra kako 'prošla ti je procesija kraj kuće, ti nisi ništa napravija'. (...) Ali uglavnom, svo to stanovništvo koje živi tu želi da to bude nekako u redu, da to bude dobro" (Frane Dobrović).

Smještena na glavnom raskrižju, kapelica je do izgradnje Jadranske magistrale imala i ulogu autobusne postaje. Time je pridobila i značenje mjesta sastajanja i rastajanja, dočekivanja i ispraćaja smještena i gostiju:

"I to je bila glavna raskrsnica ustvari, tamo smo prije autobus čekali. I sad, di ćeš, idu ljudi u Šibenik i vraćaju se nazad. Čekaj, nekoga ispraćaju, po nekoga dolazu. Ali uglavnom, nedilja popodne idu oni u Šibenik, oni u Zadar u školu... Onda je i ostalo pučanstvo, došlo bi tamo" (Frane Dobrović).

"Onda bimo mi nji [goste iz susjednih mjesta koji su dolazili na *Stipanje*, 26. prosinca] dočekali kod Križa ovde, i onda bimo tote kolo skupa s njima zaigrali i onda s njima zajedno u crkvu na misu" (Zorka Urem).

Izgradnja Jadranske magistrale i širenje Pirovca odrazili su se na zbivanja oko kapelice i na njezinu ulogu u zajednici. Autobusna je postaja premještena na novu magistralu pa svi oni brojni ispraćaji i dočekivanja danas imaju drugo, novo mjesto radnje. Navodno zbog pomicanja granice naselja promijenio se i itinerar procesija ("da malo i ti ljudi koji tamo žive, a budu u kućama, da možda čuju", Frane Dobrović), no u svakom slučaju, Sv. Križ je prestao biti glavnom i postao je samo usputnom postajom procesije. Ta je promjena novijeg datuma, navodno je uvedena tek krajem 1990-ih odlukom tadašnjeg župnika i odbora sastavljenog od mještana.

Ipak, kapelica je i dalje ostala lokalnim mjestom sastajanja i prostorna oznaka ulaska u središte mjesta. Za jednu od autorica ovoga rada, kapelica je mjesto gdje se svakodnevno tijekom boravka u Pirovcu nalazi sa svojim prijateljima i koje koristi kao orijentir pri davanju uputa turistima.

KAPELICA SV. NEDILJICE

Kapelica sv. Nediljice kao građevina ne postoji već više od pola stoljeća. Prema gotovo jedinstvenom stavu naših sugovornika, srušena je zbog smetanja tadašnjem političkom sustavu. Pojedina razmišljanja govore pak kako je s razvojem prometa u širem središtu Pirovca, gdje se nalazila, bila na smetnji:

"Ona je stvarno smetala jer da je sad ostala, ona bi bila ostala na sridini, a usko je s jednu i s drugu stranu. Sad kad nje nema, sad more se autom lakše ići doli u selo i izaći" (Frane Urem).

Smještaj kapelice unutar samoga naselja, na križanju putova prema užem središtu mjesta, odredio je da bude postajom tijekom procesija, smjerokazom u pirovačkom prostoru i mjestom susreta i pritajenih druženja:

"Dok je bija Božji dan, Tijelovo, onda bi tu bila postaja. Žene bi okitile sa šudarima, kovertama, ukrasima i tu je bila postaja i bija tu blagoslov" (Ante Urem);

"Kad bi ovako išli, ide neko: 'Di ćeš me čekat?', 'Čekat ću te kod Svete Nediljice' ili 'Najt ćemo se kod Svete Nediljice'" (Zorka Urem);

"... mladići [bi] išli na rendes, tamo iza kapelice, tamo bi se sastajali i tako je to bilo. (...) Di nije bilo vidljivo, onda su se oni tamo na rendes, dogovorili se, ka zbornom mjesto" (Ante Urem).

Rušenje kapelice u sjećanjima se povezuje sa sukobom svjetonazora, tipičnim za razdoblje poslije Drugoga svjetskog rata na ovim prostorima. Čini se kako je u stavove o tom prošlom događaju ugrađena i ideja o Božjoj kazni ili zloj sudbini kao posljedici svetogrđa. Naime, kako ističu naši sugovornici, rušitelji svetoga mjesta to su učinili na nagovor komunističkih vlasti, nakon čega je jednoga od njih zadesila tragedija. Prema kazivanjima Frane Dobrovića i Anke Meić, rušitelja kapelice ubila je mina kućne izrade dok je svojem sumještanimu dubio jamu za *gusternu*:

Frane: "A onda je jednu noć i ona [Sv. Nediljica] srušena. A to su naši dečki srušili na nagovor nekoliko tih..."

Anka: "A nisu oni imali baš veze s komunistima."

Frane: "Nisu. Ali oni su ih, ovi su ih poslali da to naprave. Sad, koliko je to istina... ali nisam daleko od istine. Jedan od tih, godinu je mlađi od mene, Joso, on je nastrada, tamo negdi 60-ih godin. (...) Kad su Nijemci išli iz Pirovca, onda su dosta municije, oružja bacili u more, najviše topovske granate. I sad, naši, mladost – ludost, što se kaže, oni su vadili to iz mora i razvidali bi upaljač gori i izvadili bi eksploziv. Sa tim eksplozivom bi ubijali ribu ili su kopali gusternu kući ili neke jame. To bi izbušili rupu, sve ručno, onda bi stavili taj eksploziv. Tako su radili. I on je jednomu čoviku našem obeća da će mu nabaviti eksploziva i on je u njegovoj kući to radija. Razvida je tu granatu. Dok je to radio, to je eksplodiralo i diglo njega, bacilo ga u zrak. Nakon tri dana je umra u bolnici u Šibeniku. Tako govore da je on diga Sv. Nediljicu, da je to... ko će, Bog zna..." ;

"I vidiš kako je Bog da, vidiš kako ima Boga, ima nešto veliko. Kad su oni nju srušili, nije prošlo možda misec-dva dana – taj čovik što je srušija tu kapelicu, on je poginija" (Ana Baus).

Premda kapelice nema već više od pola stoljeća, sjećanja na njezino rušenje, a osobito stavovi o okolnostima toga čina i danas su vrlo jasni i gotovo jedinstveni. Tome svakako doprinosi uspomena na kapelicu očuvana u nazivu trga uz koji se nalazila – Trg sv. Nediljice. No, ova sjećanja i stavovi monumentalizirani su i obnavljaju se svake godine i u procesiji u kojoj je i danas jedna od postaja mjesto na kojemu je nekoć stajala kapelica sv. Nediljice.

3. KAPELICE KAO ZNAČENJSKA MJESTA

Izneseno gradivo opisuje transformaciju kapelica kao materijalne pojavnosti u značenjska mjesta. Ta se transformacija odvija kroz njihovu svakodnevnu uporabu, društvenost ljudi, ljudska sjećanja i slike (Low i Lawrence-Zúñiga 2007:20). Kapelice se pokazuju kao višeznačenjska mjesta, tj. ona koja govore o ljudskim praksama, njihovoj povijesti, konfliktima i dosezima (Rodman 2007:214), i u skladu s tim jesu mjesta u kojima su locirane ideje i koncepti zajednice o sebi samoj.

Općepoznata je značajka kapelica da naznačuju važne točke u rasteru "zaposjednutoga" prostora zajednice. Kako Španiček piše (1995:16–17),

kapelice su uglavnom podizane uz putove, na raskrižjima, na ulazu ili izlazu iz mjesta, ali i na mjestima koja su bila udaljena od svakodnevno korištenih pravaca. Spomenute pirovačke kapelice sv. Ante i Gospe od zdravlja naznačuju granicu širega pirovačkog prostora, prva sjevernu, a druga jugoistočnu. Iz današnje perspektive, zapadna granica nije naznačena kapelicom, no povijesno gledano tu je ulogu mogla imati kapelica sv. Marka koja se nalazila na uzvisini Stražica. Kapelica je srušena nakon Drugoga svjetskog rata te, kako smo u uvodnom poglavlju nastojale objasniti, danas nema nikakva udjela u životu Pirovčana.

Do toga razdoblja ove su tri kapelice bile uključene u prostor svakodnevnih kretanja jer su se nalazile uz polja Pirovčana koja okružuju naselje i koja su oni svakodnevno obrađivali.

Kapelica sv. Križa i ona sv. Nediljice, odnosno mjesto na kojemu je nekoć stajala, definiraju samo naselje. Prva naznačuje glavni ulaz u naselje, a do izgradnje Jadranske magistrale, kad se prostor Pirovca počeo širiti u smjeru nje, naznačivala je i granicu naselja. Njezin navodni nekadašnji naziv, sv. Nikole, može se simbolički povezati s nekadašnjom pozicijom i ulogom u prostoru naselja, osobito u definiranju toga prostora prema van. Iako je njezina pozicija umanjena širenjem naselja, ona ju nije u potpunosti izgubila, što se, između ostaloga, potvrđuje svake godine u okviru procesijskih obreda. Kapelica sv. Nediljice bila je unutar naselja, nekoć smještena na križanju putova prema samom središtu mjesta. Iako fizički ne postoji, njezina prisutnost u zajednici nije izbrisana. U vezi s tim antropologinja Cathrine Degnen piše:

"Upravo je ironično kako odsutnost i izbrisano mjesto, što je inverzija od fizičkog i prisutnog, postojećeg, postaje lokacija sjećanja ili radije, ostaje kao lokacija sjećanja, usprkos tome što je njihova veza s fizičkom stvarnošću prekinuta" (Degnen 2005:741).

Mjesto na kojemu je kapelica sv. Nediljice nekoć stajala održava se važnim u prostoru zajednice i danas, kao postaja tijekom procesija.

Simbolička uloga kapelica u prostoru posebno je naglašena i aktivira se tijekom procesijskog obreda. Procesija, s kapelicama kao postajama, ima važno mjesto u repertoaru simboličkih izvora kroz koji se potvrđuju i osnažuju granice zajednice, odnosno njezin teritorijalno zasnovan identitet (Cohen 1985:50).

Kapelice Gospe od zdravlja i nekadašnja sv. Marka, koju zajednica više ne "koristi", svojim položajem uz pirovačka polja bivale su i mjestom molitve za bolji urod, izvorom duhovne snage i oslonca Pirovčanima u svakodnevnim težačkim aktivnostima. Do razdoblja Drugoga svjetskog rata zahvaljujući svojem položaju bivale su i mjestom blagoslova polja, čina koji je bio vrhuncem i svršetkom procesijskog obreda započetog u samome mjestu, u župnoj crkvi Gospe od Karmela. Kapelica sv. Ante na sjevernom graničnom prostoru Pirovca bila je samo jednom ciljem procesije, 1991. godine, kada je ponovno podignuta i blagoslovljena i kada je, istodobno, otvorena dionica ceste Pirovac – Stankovci. Procesija koja je krenula iz župne crkve Gospe od Karmela i svršila kod Sv. Ante u simboličkom je smislu potvrdila povezanost zajednice s ovim dijelom pirovačkoga prostora, no cijela je svečanost ujedno bila intonirana tadašnjim povijesnim okolnostima te je ujedno bila prigodom za izražavanje nacionalne (hrvatske) pripadnosti i jedinstva.

Značaj kapelica sv. Križa i (nekadašnje) sv. Nediljice naglašen je u svakogodišnjoj ophodnoj procesiji Pirovčana kroz središte mjesta, na Tijelovo. Do nedavno, do 1990-ih, itinerar tijelovske procesije bio je sljedeći (sl. 5):

Slika 5: Smjer kretanja procesije u Pirovcu prije 1990-ih; izvor: Državna geodetska uprava, TK 1:25 000, Slanje 520–1–4 (izvadak), oznake ucrtale autorice / Figure 5: Direction of the Movement of Procession in Pirovac before the 1990s. Source: Central Geodesic Archive, TK 1:25000, Reg. 520-1-4 (transcript), designations drawn by authors

" ... od crkve [župna crkva Gospe od Karmela] kad bi procesija počela, nije se onda kip nosio, nego bi svećenik nosija raspelo. Onda bi najprije bilo ondje stajalište di je ovaj spomenik [Spomenik kralju Tomislavu u središtu Pirovca]. Drugo bi stajalište bilo kod popovih vrat, a treće bi bilo ovdje što zovemo Sv. Nediljica. Premda je ona isto srušena, ali isto je ondje bilo stajalište, isto bi se molilo. (...) I onda bi se došlo gori kod ovog Križa i na Križu bi bilo stajalište, i onda se vraćalo na istu ulicu Veliku doli" (Ana Baus i Zorka Urem).

Nakon 1990-ih itinerar procesije je izmijenjen, odnosno, točnije, produljen (sl. 6):

"Prije je bila glavna postaja kod Križa i kod Sv. Nedilje. To su bile glavne jer nije bilo tamo, ni lijevo ni desno, nije bilo kuća. Sad se proširilo. Sad se ide do Sv. Nediljice, pa ide se livo prema Bezdanu i onda se skrene starom magistralom i tu bude postaja prije Križa. Sad kod Križa se ne staje (...) i sa Malon ulicom se vraća nazad. Tamo na onom kantunu, na tom križanju, tu bude blagoslov, i nizbrdo se ide ton Malom ulicom i dođe se u crkvu. (...) Tako da i ti ljudi koji tamo žive, a budu u kućama, da možda čuju i tako, pa se to malo proširilo. (...) Tako da je to malo sad izmijenjeno poslije ovog rata.

Slika 6: Smjer kretanja procesije u Pirovcu nakon 1990-ih; izvor: Državna geodetska uprava, TK 1:25 000, Slanje 520-1-4 (izvadak), oznake ucrtale autorice / Figure 6: Direction of the Movement of Procession in Pirovac after the 1990s. Source: Central Geodesic Archive, TK 1:25000, Reg. 520-1-4 (transcript), designations drawn by authors

(...) Svećenik [je to izmijenio], svećenik, uz te ljude koji su bili u crkvenom odboru" (Frane Dobrović).

Sudeći prema ovome kazivanju, promjena itinerara procesije u vezi je sa širenjem Pirovca. No, itinerari ucrtani u kartu pokazuju da izmijenjen put procesije i dalje obuhvaća samo stariju jezgru naselja, ne i novi prostor na koji se Pirovac proširio. I u novom itineraru su kao postaje zadržane kapelica sv. Križa, iako sada samo kao usputna, i kapelica sv. Nediljice, zapravo mjesto na kojem je nekoć stajala. Sjećanja na njih i na prošlost upisanu u njih oživljavaju se ovim procesijskim obredom.

Konstrukcija kapelica kao značenjskih mjesta u svakodnevici zajednice odvijala se, a djelomice se i danas odvija, kroz vjerske prakse, ali i kroz sastajanja i druženja. Uobičajeno je pri prolasku kraj kapelice, kako navode naši sugovornici, zaustaviti se u kratkoj molitvi ili barem prekrižiti se. Takve se prakse ne odnose samo na lokalno stanovništvo. Nije rijetkost da se putnici ili turisti na svom proputovanju zaustave kod uvale Vrilo ne bi li se pomolili kraj kapelice Gospe od zdravlja poput, primjerice, kantatora Ibrice Jusića⁹. Ova je kapelica bila i mjestom sastajanja, kao i one sv. Križa, sv. Ante i sv. Nediljice; intenzivnijih druženja, kao i kapelica sv. Križa; pa i ljubavnih sastanaka, kao i kapelica sv. Nediljice. Kapelica sv. Križa i danas se koristi kao mjesto sastajanja, a kapelica sv. Ante je od 1991. godine postala simbolom "konačne" povezanosti i dobrosusjedskih odnosa Pirovčana i stanovnika pirovačkoga zaleđa. Kapelice sv. Ante i sv. Križa i mjesto nekadašnje kapelice sv. Nediljice, zahvaljujući svojem smještaju na glavnim pravicima kretanja, posebno se koriste i kao smjerkazi. Valja još dodati kako se već spomenutim projektom Turističke zajednice Općine Pirovac ponovno nastoji intenzivirati život kapelice Gospe od zdravlja u pirovačkoj zajednici – može se očekivati kako će se obnoviti neka njezina stara značenja, ali i upisati neka nova.

Kapelice su u pravilu građene iz religijskih motiva, no, kako smo već nastojale pokazati, u njih su upisana i druga, izvanreligijska značenja. Takva su značenja najčešće usidrena u pojedinim okolnostima lokalnoga prostora i vremena, no njih u određenim povijesnim razdobljima i nadi-

---

⁹ <http://www.tz-pirovac.hr/hrv/informacije/prikaz.asp?meni=info&podmeni=1&id=16>, 20. 1. 2010.

laze. Tako je rušenje pirovačkih kapelica nakon Drugoga svjetskog rata i njihovo ponovno podizanje tijekom 1990-ih u vezi s onodobnim smjenama političkoga sustava i afirmacijom vladajućih ideologija. U navedenim dvama razdobljima prakse istovjetne pirovačkima odvijale su se i drugdje u Dalmaciji (npr. Kale 284, 292), kao i drugdje u Hrvatskoj (npr. Bušić 2010). Podizanje kapelica je i u starijim razdobljima bivalo načinom simboličkog označavanja prostora. Španiček, na primjer, ističe kako je 18. st. u Slavoniji, vrijeme nakon oslobođenja od Turaka, stoljeće procvata pučke sakralne arhitekture (1995:16). Ovakvi valovi podizanja kapelica svakako su izraz "oslobađanja" vjerskoga života. No, njihovo je podizanje i izraz nastojanja zajednice da se (ponovno) konsolidira, naglasi svoju pripadnost i čvrsto poveže s prostorom koji nastanjuje (prema Assmann 2006:54, 55), odnosno preuzme kontrolu nad njime. Suprotno tome, čin rušenja kapelica nakon Drugoga svjetskog rata čin je destabilizacije zajednica i, također, strategija uspostave nove i drukčije društvene kontrole, pri kojoj socijalističke državne institucije uvode, propagiraju i nameću komunističku ideologiju i time ograničavaju vjerske slobode, proglašavajući svaki vidljiviji vjerski iskorak činom protivnim "interesima države i naroda". Pomaknemo li se pola stoljeća kasnije, u vrijeme izgradnje samostalne države Hrvatske, srodni su postupci rušenja na ovim prostorima bili usmjereni na socijalističku spomeničku baštinu (npr. Frykman 2003; Potkonjak i Pletenac 2007). Istodobno, 1990-ih, u procesima resimbolizacije prostora kapelice su postale jednim od podupirućih simbola novoga poretka, u kojem je kršćanstvo konstitutivni element vladajućeg diskursa u novonastaloj nacionalnoj državi. Ne samo rušenje, nego i podizanje kapelica, dakle, čin je presude starom režimu, simboličkog razgraničenja s njim i ujedno je konstitutivni čin novoga poretka (Connerton 2004:13). Danas pak, zahvaljujući tome, te su kapelice postale mjestima sjećanja na oba turbulentna razdoblja promjena društveno-političke zbilje i snažnih identifikacijskih procesa u drugoj polovici 20. st. Tako se ponovno podizanje pirovačke kapelice sv. Ante smješta, između ostaloga, u kontekst nacionalno-integracijskih procesa 1990-ih u kojima je religija bila jedan od temeljnih činitelja. Slično je i s kapelicom Gospe od zdravlja. Prema tumačenju naših pirovačkih sugovornika, nju je 1990-ih obnovio Pirovčanin Šime – bivši simpatizer komunističke ideologije i ujedno i njezin rušitelj u vrijeme prethodnoga političkoga sustava – kao pokoru za pogrešan postupak i simbol promjene

svojega svjetonazora. Podržavanjem njezine obnove i karakterizacijom ovoga čina kao Šimina osobnog prekida s prošlošću i odabira "ispravnoga" puta, zajednica je u kapelici kondenzirala i ideje o vlastitoj pripadnosti.

Govoreći rječnikom P. Nore, ove su pirovačke kapelice "dominirana" mjesta. Za razliku od "dominirajućih" koja su "spektakularna mjesta trijumfa, impozantna i uglavnom nametnuta (...) uvijek s vrha", koja "ljudi ne posjećuju već ih se tamo saziva" i koja su "čista mjesta pamćenja", kapelice su "mjesta utočišta, svetišta spontane vjere i tihih hodočašća", one su "živo srce pamćenja" i "mjesta čija je memorijalna dimenzija tek jedna u svežnju njihovih simboličkih značenja" (Nora 2006:41).

Pirovačke kapelice pokazuju kako jedno te isto mjesto može biti prostorom različitih manipulacija i kako i ti mali spomenici nastali uglavnom privatnom inicijativom primarno iz religijskih motiva mogu biti zahvalan prostor studija spomenika.

Pirovačke priče o kapelicama priče su o sadašnjosti i prošlosti pirovačke zajednice, o pirovačkom prostoru i svakodnevnim kretanjima u njemu, o svakodnevnome vjerskom životu i pirovačkim procesijama, o društvenosti zajednice, o smjenama političkih sustava, a sve istkane izrazi-ma lokalnog i nadlokalnog samopotvrđivanja. Premda nisu monumentalna djela sagrađena diktatom izvana da bi čuvala sjećanja na velike događaje, pirovačke se kapelice pokazuju spomenicima što čuvaju i generiraju sjećanje zajednice na prošlost koja nije zatvorena samo u uske lokalne okvire. Takva raznolika značenja upisana u kapelice ne daju se iščitati iz njihova oblika i likovne opremljenosti – ekstremno to pokazuje kapelica sv. Nediljice koja fizički više ne postoji, ali se njezina prisutnost u imaginaciji zajednice obnavlja svake godine u procesiji u kojoj je jedna od postaja mjesto na kojemu je kapelica nekoć stajala. James Young (2006:199) je o memorijalima holokausta napisao kako se razlozi njihova podizanja i vrsta pamćenja koju generiraju međusobno razlikuju. To bar djelomice vrijedi i za pirovačke kapelice. One nisu nastale kao memorijali, da bi odaslale neku poruku zajednici ili memorirale zajedničku povijest, ali su neke s vremenom poprimile i takvu ulogu.

LITERATURA

- ASSMANN, Jan. 2006. "Kultura sjećanja". U *Kultura pamćenja i historija*, ur. M. Brkljačić i S. Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 45–78.
- BELAJ, Marijana. 2006. "Tito poslije Tita. Kip Josipa Broza kao žarište obrednog ponašanja". U *O Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. N. Škrbić Alempijević i K. Mathiesen Hjemdahl. Zagreb: FF Press i Srednja Europa, 201–221.
- BELAJ, Vitomir. 2008. "Vodice: život u prostoru i vremenu". U *Vodički običajnik*, ur. Tončika Cukrov. Vodice, Šibenik: Grad Vodice i Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 37–54.
- BUŠIĆ, Katarina. 2010. *Zajednica i pojedinac: neke religijske prakse na primjeru male sakralne arhitekture u Županji*. Seminarski rad na Poslijediplomskom doktorskom studiju etnologije i kulturne antropologije Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- COHEN, Anthony P. 1985. *Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.
- CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.
- DEGNEN, Cathrine. 2005. "Relationality, Place, and Absence: a Three-Dimensional Perspective on Social Memory". *The Sociological Review* 53:729–744.
- FRYKMAN, Jonas. 2003. "Making Sense of Memory: Monuments and Landscape in Croatian Istria". *Ethnologia Europaea* 33/2:107–119.
- GILLIS, John R. 2006. "Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa". U *Kultura pamćenja i historija*, ur. M. Brkljačić i S. Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 169–195.
- HALBWACHS, Maurice. 1992. *On collective memory*. Chicago and London: The University Of Chicago Press.
- KALE, Jadran. 1997. "Zavjetne kapelice". *Povid. Zbornik radova o primoštenskom i rogozničkom kraju* 1:283–318.
- KREMENIĆ, Damir. 2005. "Kapelice i križevi Brodkupske doline". *Etnološka tribina* 27–28 (2004/2005):173–183.

- LOW, Setha M. i Denise LAWRENCE-ZÚÑIGA. 2007. "Locating Culture". U *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*, ur. S. M. Low i D. Lawrence-Zúñiga. Oxford: Blackwell Publishing, 1–47.
- MARGRY, Peter Jan, ur. 2008. *Shrines and Pilgrimage in the Modern World. New Itineraries into the Sacred*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- NORA, Pierre. 1996. "Preface to the English-language edition: From *Lieux de mémoire* to *Realms of Memory*". U *Realms of Memory: Rethinking the French Past, vol. I Conflicts and Divisions*, ur. P. Nora. New York: Columbia University Press, XV–XXIV.
- NORA, Pierre. 2006. "Između Pamćenja i Historije. Problematika mjesta". U *Kultura pamćenja i historija*, ur. M. Brkljačić i S. Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 21–43.
- PERIŠA, B. 1991. "Dvadeset godina čekanja". *Šibenski list* 6, 22. 6. 1991.
- POTKONJAK, Sanja i Tomislav PLETENAC. 2007. "Grad i ideologija: 'Kultura zaborava' na primjeru grada Siska". *Studia ethnologica Croatica* 19:171–198.
- RODMAN, Margaret C. 2007. "Empowering Place: Multilocality and Multivocality". U *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*, ur. S. M. Low i D. Lawrence-Zúñiga. Oxford: Blackwell Publishing, 204–223.
- ŠPANIČEK, Žarko 1995. "Mala sakralna arhitektura u Slavoniji". *Etnološka tribina* 18:9–46.
- UREM, Sandra (2008). *Kapelice u Pirovcu: njihova uloga i značenje u životu Pirovčana*. Diplomski rad, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (neobjavljeno).
- YOUNG, James. 2006. "Tekstura sjećanja". U *Kultura pamćenja i historija*, ur. M. Brkljačić i S. Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 197–216.
- ZADNIKAR, Marijan. 1991. *Slovenska znamenja*. Ljubljana: Družina.

Marijana Belaj

Sandra Urem

WAYSIDE SHRINES AND CHAPELS OF PIROVAC:
PLACES OF INTERACTION, MEMORY AND IDENTIFICATION

By trying to overcome the possible limitations on their form or religious aspects, the article analyzes wayside shrines and chapels as ways of inhabiting and symbolizing space, as places of social interaction and as monuments, i.e. places which preserve and generate memories on the events meaningful for the community which erected them. Even though they are not monumental in form or erected in order to preserve a memory of some major event, but rather through initiative of certain individuals governed by religious motifs, the research data have shown that they embody the ideas the community has of itself which, in certain historical periods, surpass the frameworks of local space and time and reflect the processes of supra-local identification.

Key words: chapel, wayside shrine, symbolization of space, identity of a community, memory, monument, Pirovac